

Alex C. Purves, *Space and Time in Ancient Greek Narrative*, Cambridge: Cambridge University Press 2010, ss. xi + 273. ISBN: 978-0-521-19098-5.

Wyniki badań nad narracją u autorów starożytnych przybrały w ostatnim czasie formę opasłych tomów, zawierających zarówno całe rozprawy, jak i mniejsze artykuły¹. Widać zatem wyraźnie, że narratologia jako metoda badawcza² święci dziś swój niezaprzeczalny triumf. W nurt analiz dotyczących antycznej narracji wpisuje się z pewnością nowatorska książka Alex C. Purves wydana w 2010 r. w wydawnictwie uniwersyteckim w Cambridge. Zbiorcza charakterystyka problematyki książki *Space and Time in Ancient Greek Narrative*, zawarta na samym jej początku, uwypukla fakt ujęcia przez Autorkę stosunkowo szerokiego zakresu tekstów źródłowych pochodzących z epoki archaicznej (Homer, Anaksymander, Ferekydes) i klasycznej (Herodot, Ksenofont), ukazania wymiaru przestrzenno-czasowego w konstruowaniu przez autorów ciągów fabularnych oraz przeobrażania się perspektywy narracji autorskiej, będącej pod wpływem wyłonienia się takich wynalazków jak kartografia, geometria i rozwój podróżnictwa, mających głębokie odzwierciedlenie w zróżnicowanej formie omawianych utworów, reprezentujących gatunki zarówno poetyckie, jak i prozatorskie.

¹ Na przykład tomy wydane w Brillu (*Narrators, Narratees, and Narratives in Ancient Greek Literature. Studies in Ancient Greek Narrative*, vol. 1, ed. I.J.F. de Jong, R. Nünlist, A.M. Bowie, Boston–Leiden and Köln: Brill 2004; *Time in Ancient Greek Literature. Studies in Ancient Greek Narrative*, vol. 2, ed. I.J.F. de Jong, R. Nünlist, Boston–Leiden and Köln: Brill 2007; *Space in Ancient Greek Literature. Studies in Ancient Greek Narrative*, vol. 3, ed. I.J.F. de Jong, Boston–Leiden and Köln: Brill 2012) albo w berlińskim wydawnictwie Walter de Gruyter (*Narratology and Interpretation. The Content of Narrative Form in Ancient Literature*, ed. J. Grethlein, A. Rengakos, Berlin: Walter de Gruyter 2009).

² Narratologię można określać nie tylko mianem metody, ale nawet odrębnej dyscypliny naukowej. Zob. np. J.Ch. Me i s t e r, *Narratology*, w: P. H ü h n et al. (eds.): *the living handbook of narratology*, Hamburg: Hamburg University Press. URL = hup.sub.uni-hamburg.de/lhn/index.php?title=Narratology&oldid=1584

Rozwinięciu zasygnalizowanych powyżej zagadnień zostaje poświęcony obszerny wstęp (*Introduction: The Perfect Surveyor*, s. 1-23), w którym Purves wyodrębnia podstawowe pojęcia, jakimi posługuje się w swojej książce. Autorka zalicza bowiem analizowane przez siebie narracje antyczne do dwu odmiennych rodzajów dyskursów: dyskursu protokartograficznego (*protocartographic discourse*) i dyskursu – jak to nazywa – przeciwnego kartograficznemu (*countercartographic discourse*). Odwołuje się w nich do opisu tych narracji w kategoriach (literackiego) krajobrazu (*literary landscape*, s. 1), czyli obszaru, który można oglądać i badać oczami wyobraźni, który ma swój wymiar fizyczny, mierzalny. Autorka próbuje stworzyć swoistą poetykę przestrzeni zanurzonej w dziele literackim (s. 14 n.). Idee topograficzności oraz przestrzenności nie są już obce – jak stwierdza Purves – autorom greckim. Proces pisania porównują oni bowiem do posuwania się wzdłuż drogi³, a swoje opowieści do ścieżek albo szlaków. Fabuła jawi się im także jako żyjące stworzenie (*zōon*) albo miejsce, na które można popatrzeć, które można przemierzyć i utrwalić w pamięci jako *sui generis* obraz – tak to ujmują Arystoteles w *Poetyce*, *Polityce* i *Retoryce*⁴ oraz Platon w dialogu *Timajos*⁵. Kluczowym pojęciem w ujęciu Stagiryty staje się *synopsis*, która zaaplikowana do teorii fabuły idealnej ma wyrażać nie tylko łatwość zapamiętania materiału literackiego, lecz także możliwość jego objęcia niejako „jednym spojrzeniem”. Taką fabułę idealną, zdaniem Arystotelesa, stworzył Homer, układając *Iliadę*.

Autorka poświęca Homerowi i jego eposejom dwa początkowe rozdziały książki zatytułowane *The Eusynoptic 'Iliad': Visualizing Space and Movement in the Poem* (s. 24-64) oraz *Paths and Measures: Epic Space and the 'Odyssey'* (s. 65-96). Już we wstępie Autorka prezentuje Homera jako doskonałego geometrę (*surveyor*), który na różne sposoby uzmysławia swojej publiczności przestrzeń zaprezentowaną w eposejach. Protokartograficzną perspektywę narratora w *Iliadzie* wyraża postrzeżenie przypisywane Muzom. Jako boginie mają one bowiem możliwość widzenia jakby „z wysoka”, w sposób całkowity i ciągły, bez jakichkolwiek zakłóceń wizji. Homer, świadomy swoich ludzkich ograniczeń w tym względzie, w ks. II *Iliady* (zwł. 2. 488-90) prosi Muzy w formie inwokacji o to, aby pomogły mu wyrazić wszystko, czyli cały materialny wymiar konfliktu między Achajami a mieszkańcami Ilionu poprzez dopełnienie jego ludzkiej perspektywy opisu ich boską wiedzą. Z połączenia tych dwu wymiarów postrzegania ma powstać spójna i wyczerpująca opowieść (*mythos*) o walech, które Arystoteles określił mianem *eusynoptos* (*Poet.* 23. 1459 a 30-4) (s. 25). Purves analizuje pod tym kątem zwłaszcza opis tarczy Achillesa (*Il.* 18. 521-32; 573-86) (s. 46 nn.) oraz pogoń Achillesa za Hektorem wzdłuż murów Troi (*Il.* 22.137-223) (s. 55 nn.). Ekfrazą i będącą przykładem doskonałej perspektywy „eusynoptycznej”

³ Hdt. 1.5.3; 1.117.2; 2.20.1.

⁴ *Poet.* 7.1450 b 34-1451 a 6; *Pol.* 7.1326 b 22-4; 1327 a 1-4; *Rhet.* 3.11.1412 a 9.

⁵ *Tim.* 19 b 4-c2.

scena pościgu dopuszczają zarazem ruch i animację. Będąc zastygłe w narracji, dają wrażenie obrazu rozciągniętego nie tylko w czasie, ale i przestrzeni.

W odmienny sposób jest natomiast prowadzona narracja w *Odysei*. Narrator tylko raz odwołuje się do autorytetu Muz (*Od.* 1.1). Zróznicowana i rozległa geografia poematu, będąca tłem wielkiego *nostos* Odyseusza, staje się zapowiedzią rozważań nad krajobrazem epickim z perspektywy ludzkiego doświadczenia czasoprzestrzennego. Jest to zarazem symptom przechodzenia od formy poetyckiej do postaci prozatorskiej wczesnych tekstów greckich, które zdają się kwestionować kartograficzny sposób myślenia o świecie (por. s. 64). W *Iliadzie* narrator stara się uzyskać „eusynoptyczny” obraz w ruchu poprzez animację. Ten efekt uzyskuje *Odysea* poprzez motyw narratora podróżującego. Natomiast jego własna opowieść (zwłaszcza w księgach 9-12) podąża już w sposób sekwencyjny i jest ograniczona horyzontalnie (s. 69 n.). Co więcej, Odyseusz w swej ostatniej podróży pozostawia za sobą morze – jak to przepowiedział mu Tejrzejasz w Podziemiu (*Od.* 11.121-31) – i wchodzi w głąb lądu. A kiedy traci się z pola widzenia morze, wychodzi się już „poza mapę” archaicznej poetyki. Nerozwiązana kwestia zakończenia *Odysei* (wiersz 23.296 według Scholiasty) stwarza nowe możliwości interpretacyjne co do przesunięcia lub nawet zanegowania istnienia granic tej trudnej do zmierzenia przestrzennie podróży (por. *Od.* 23.249) zarówno w wymiarze geograficznym, jak i literackim (s. 84 nn.).

Od rozdziału trzeciego *The World in the Hand: Anaximander, Pherecydes, and the Invention of Cartography* (s. 97-117) Autorka wchodzi już w domenę tekstów prozatorskich. Kwestią zasadniczą czyni odpowiedź na pytanie, w jaki sposób archaiczna proza grecka wykorzystuje naukowe właściwości mapy, aby wykształcić, a następnie ugruntować swoją genologiczną odrębność jako gatunku przemawiającego wyłącznie głosem ludzkiego narratora bez pomocy Muz. Z jednej strony analizuje wynalazek mapy jako narzędzia, które odzwierciedla ówczesne poszukiwania związane z jońską *historiê*, z drugiej zaś traktuje mapę jako metaforę przy założeniu, że kartografia oferuje nowy model dla organizacji oraz percepcji przestrzeni, czerpiąc jednak w jakimś stopniu z modeli, które oferowała epika Homera. Jeśli bowiem przyjmujemy, że mapa dostarcza człowiekowi namiastkę oglądu ziemi jakby „z boskiej”, czyli holistycznej perspektywy, można by również stwierdzić, że proza jako nowy rodzaj dyskursu zastępuje natchniony przez Muzy dyskurs poetycki. Kartograficzny wymiar przedstawiania przestrzeni, jak to ma miejsce zwłaszcza w *Iliadzie*, ustępuje na rzecz przeciwnego kartografii opisu świata.

Ferekydes z Syros jest jeszcze autorem, który według Purves łączy w *Teogonii* te dwie przeciwstawne sobie tendencje. W prozatorskim (sic!) opisie szaty ofiarowanej w dniu zaślubin przez Zasa swej małżonce Gai, w którym można także dopatrzeć się analogii z opisem tarczy Achillesa u Homera, odzwierciedlony zostaje boski, a zarazem ludzki punkt widzenia. Ferekydes w swojej narracji zdaje się podkreślać, że musi dojść między nimi do czegoś w rodzaju dopasowania, aby czas i przestrzeń widziane na sposób boski (szata Gai reprezentująca całościową koncepcję świata – *chthoniê*)

mogły wpasować się w ograniczoną wizję ludzką (Ferekydesa koncepcja ziemi w opisie szaty – *gê*) (s. 107). A jeśli wierzyć doksografom Anaksymandra z Miletu, to właśnie w jego dziele spotkały się dyskurs prozatorski oraz zobrazowana *mappa mundi* (DK 12A1). Od tej pory znaczenie terminu „ziemia” (*gê*) przesunie się w kierunku obszaru o konkretnym kształcie i rozmiarze, lecz miejscami niezamieszkałego, określanego słowem *oikumenê*. Antyczne testimonia jednoznacznie wskazują na czasownik *graphein* w odniesieniu do przedsięwzięcia Anaksymandra, łącząc w ten sposób dwie czynności: stworzenia przez niego rysunkowej koncepcji świata oraz pisemnego jej skomentowania. Co więcej, cechą łączącą te dwa dokonania jest świadectwo o umieszczeniu mapy i tekstu na takim samym nośniku, czyli na tzw. *pinakes* (tablicach) (DK 12A2, 6, 7). Mogłoby to więc ilustrować próbę poradzenia sobie z problemem obecnym we wczesnej greckiej myśli naukowej, a mianowicie, jak uchwycić obraz całości w przedstawieniu świata bez pomocy Muz i na jakim modelu. Echa tych dociekań przynoszą przywołane przez Autorkę fragmenty komedii okresu klasycznego, mówiące mianowicie o intrygującej atmosferze eksperymentów dokonywanych w pracowni Sokratesa w *Chmurach* Arystofanesa (s. 112 nn). Jeśli mapa miałaby być wizualną metaforą przedstawienia świata w okresie archaicznym, to w epoce następnej historyczna proza Herodota byłaby jego narracyjnym odpowiednikiem.

Sam Herodot z pozoru kwestionuje potrzebę używania mapy w formułowaniu koherentnej koncepcji podziału znanego świata, dając temu wyraz w księdze 4.36.2, gdzie wyśmiewa brak profesjonalizmu pierwszych kartografów. Jak się jednak okazuje, nie jest w stanie uniknąć zużytkowania kartograficznego szablonu przestrzennego zwłaszcza w opisach etnograficznych. Autorka poświęca pierwszemu historykowi rozdział czwarty książki, zatytułowany *Map and Narrative: Herodotus's Histories* (s. 118-158). Dowodzi w nim, że *pater historiae* z jednej strony pozostaje pod wpływem sposobu pisania wczesnych logografów jońskich, porównując sekwencyjne budowanie dyskursu do posuwania się wzdłuż drogi (*logôn hodos*), ale podróż ta jest jednocześnie nacechowana wieloma podobieństwami z poetyką homerycką. Widać to zwłaszcza w ekfrastycznym charakterze Herodotowej etnografii (s. 140 nn.).

Dwa ostatnie rozdziały: *Losing the Way Home: Xenophon's Anabasis* (s. 159-195) oraz *Finding (Things at) Home: Xenophon's Oeconomicus* (s. 196-234) stanowią analizę dwu dzieł jednego autora, a mianowicie Ksenofonta. Ten jeden z najwybitniejszych przedstawicieli pisarstwa epoki klasycznej w Grecji prezentuje w swej twórczości, podobnie jak to jest widoczne u Herodota, dyskurs „kartograficzny” oraz zupełnie od niego odmienny sposób uwidaczniania czasoprzestrzeni w tekście. *Anabaza*, prowadząca czytelnika poprzez labirynt narracyjny, w którym gubi się nawet sam narrator, lokuje epicką fabułę „powrotu” na terenie, który skutecznie opiera się próbom dokładniejszego określenia w postaci pomiaru czasu oraz odległości. Jest to teren, na którym postaci znikają i z którego niezwykle trudno dostrzec ścieżkę prowadzącą do końca (s. 168 nn.). Na poziomie narracji autorskiej widać te trudności

w ciągłej zamianie, jaka dokonuje się pomiędzy Ksenofontem-narratorem a Ksenofontem-protagonistą. Upragniony nie tylko przez bohaterów, lecz także czytelników kres materialnej oraz literackiej wędrówki stanowi dotarcie Greków do morza (s. 188 n.). Purves podkreśla również niejako zewnętrzne uzasadnienie dla trudności dokonania adekwatnego opisu, który napotykamy u Ksenofonta. Albowiem tylko teren „znany kulturowo”, tzn. miejsce odzwierciedlające pewien odpowiadający autorowi „kulturowy typ”, można jasno i klarownie scharakteryzować. Natomiast w dziełku *O gospodarstwie* Ksenofont przedstawia wyidealizowaną wizję domu, który niczym mapę można przejrzeć i zbadać, stojąc jakby w bezruchu. Jest to znowu nawiązanie do epickiej konwencji przedstawiania przestrzeni jako nieruchomej, zastygłej, doskonale pojmowalnej i utrzymującej doskonałą hierarchię rodzajów i klas. Czas, jak w epickiej ekfrazie, jest tutaj jednoczesnością, połączoną z punktem wyjścia w przestrzeni, z którego obejmuje się wszystko (cały dom i jego zasoby) niczym „jednym spojrzeniem” (*eusynoptos*) (s. 199 nn.).

Książka Alex C. Purves jest pozycją niezwykle intrygującą. Stawia bowiem wiele, nierzadko trudnych pytań odnośnie do charakteru i sposobów tworzenia narracji przez autorów starożytnych. Zawierająca znaczącą liczbę drobiazgowych analiz, wydaje się opracowaniem trudnym i wymagającym wyteżenia uwagi oraz sił intelektualnych czytelnika. Pokazuje zarazem swoją Autorkę jako *par excellence* filologa i badaczkę literatury antycznej. Purves zręcznie łączy nowoczesne metody badawcze z obszerną i nie zawsze najnowszą literaturą przedmiotu, podkreślając jej niezbywalną w czasie wartość naukową (por. cytowania z T. Zielińskiego odnośnie do tegoż interpretacji techniki Homerowej w *Iliadzie* w podrozdziale *Zielinski's Moving Landscape*, s. 41 nn.). Widać to w obszernej bibliografii (s. 235-255) umieszczonej na końcu książki. Trzeba zatem wyraźnie podkreślić, że jest to pozycja niezbędna w bibliotece zarówno filologów klasycznych, jak i badaczy antyku reprezentujących inne dyscypliny naukowe.

Iwona Wieżel
Instytut Filologii Klasycznej KUL

New Perspectives on Historical Latin Syntax, Volume 2: Constituent Syntax: Adverbial Phrases, Adverbs, Mood, Tense, ed. F. Baldi, P. Cuzzolin, Berlin–New York: De Gruyter Mouton 2010, ss. 556. Seria: Trends in Linguistics. Studies and Monographs 180.1-4. ISBN: 978-3-11-021545-8.

Praca *New Perspectives on Historical Latin Syntax*, wydana przez Mouton de Gruyter w ukazującej się od lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku serii *Trends in Linguistics* (Studies and Monographs 180.1-4), składa się z czterech woluminów poświęconych różnorodnym zagadnieniom składniowym w łacinie, opracowanym przez